

Nihangül DAŞTAN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-TÜRKİYE
Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Erzurum-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-2966-9045

ndastan@atauni.edu.tr

Uygulamalı Halk Bilimi-Tarihsel Süreç

Öz

Son yıllarda küreselleşme kavramı ile bağlantılı söylemlerin vurgu yaptığı hususlardan biri, teknolojik alandaki iktidarı elinde tutan kültürlerin sahip olduğu araçlar vasıtasıyla baskın kültür hâline gelerek dünya üzerinde kültürel mozaığı renklendiren diğer kültürleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmasıdır. Bu endişeyi taşıyan ulusal ve uluslararası kuruluşların, kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunabilmesi ve kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi için birtakım girişimlerde bulunduğu ve konuyla ilgili farkındalık oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

Halk kültürünü kendine araştırma sahası olarak belirlemiş olan halk bilimi alanında da koruma, canlandırma, aktarma ve yeniden yaratarak dönüştürme yoluyla kültürel unsurların gündelik hayatta pratiğe dönüştürülmesi hususunda yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Literatürde uygulamalı halk bilimi kavramı ile yerini alan bu yaklaşım, halk bilimini daha önceki derleme, arşivleme ve metin üzerinde inceleme yapma yönteminden farklı bir cepheye doğru yönlendirerek uygulama boyutuna taşımıştır. Böylece halk bilimi, hem küreselleşme karşısında kültürlerin kendini koruyabilmesinin destekleyebilecek bir işlev taşıyacak hem de kendisine sahip olduğu bilgiyi, sosyal yaşamda karşılaşılan birtakım problemleri çözmede pratiğe döküleceği yeni bir uygulama alanı yaratabilecektir.

Bu çalışma, uygulamalı halk bilimi yaklaşımının ortaya çıkışına zemin hazırlayan gelişmelere, ortaya çıkış şartlarına, adı konulduktan sonra etrafında şekillenen tartışmalara, bu tartışmalar neticesinde ortaya atılan karşıt kavramlara, terimin tanımlanma girişimlerine, folklorun kullanılabilceği alanlara odaklanmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse bu çalışmada uygulamalı halk biliminin ortaya çıkışı, gelişimi ve bugünkü durumu izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uygulamalı Halk Bilimi, Küreselleşme, Yaşatarak Koruma.

Applied Folklore – Historical Process

Abstract

In recent years, one of the issues emphasized by the discourses related to the concept of globalization has been that the cultures that hold the power in the technological field have become the dominant culture through the tools they have, and confront other cultures that color the cultural mosaic around the world with the danger of extinction. It is seen that national and international organizations bearing this concern have taken some initiatives to protect the diversity of cultural expressions and to ensure cultural continuity and have tried to raise awareness on the subject.

In the field of folklore, which has determined folk culture as its research field, a new approach has emerged in terms of transforming cultural elements into practice in daily life through preservation, revitalization, transfer, and re-creation. This approach, which has taken its place in as the concept of applied folklore, has carried folklore to the application dimension by directing it to a different front from the previous method of compilation, archiving, and analysis on the text. Thus, folklore will not only have a function that can support the preservation of cultures against globalization, but also create a new field of application in which it can put its knowledge into practice in solving some problems encountered in social life.

This study focuses on the developments that paved the way for the emergence of the applied folklore approach, the conditions of its emergence, the debates shaped around it after it was named, the opposite concepts put forward as a result of these discussions, the attempts to define the term, the areas where folklore can be used. In short, in this study, the aim will be to explain the emergence, development, and current situation of applied folklore.

Keywords: Applied Folklore, Globalization, Preservation by Keeping Alive.

Giriş: Halk Bilimi Kuramları: Metin Merkezli, Bağlam Merkezli ve Korumaya Yönelik Yaklaşımlar

1846 yılında William John Thoms'un "folklor" kelimesini "popüler antikite" anlamında kullanması ile başlayan halk bilimin bir araştırma alanı olma süreci günümüzde yeni yaklaşımlar ve yönelimler ile oldukça ileri bir noktaya taşınmıştır. Halk bilimi incelemelerinde başlangıcından bu yana çok çeşitli kuramsal yaklaşımlar ve metodolojiler kullanılmıştır. Halk biliminin erken döneminde ortaya çıkan kuramsal yaklaşımların daha sonraki dönemlerde gerçekleştirilecek olan inceleme yöntemlerine kaynaklık ettiği söylenebilir. Erken dönem halk bilimi yaklaşımlarının ortaya koyduğu fikirler de dâhil olmak üzere halk bilimi tarihinde uygulanmış ve uygulanmakta olan kuram ve yöntemler genel itibarıyla metin merkezli, bağlam merkezli ve koruma ve uygulama merkezli yaklaşımlar olmak üzere üç temel başlık altında toplanmaktadır.

Folklorun bilimsel bir disiplin olarak şekillenmeye başladığı on dokuzuncu yüzyılın siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları, bu devrede kullanılan yöntemlerin çerçevesinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Coğrafi keşifler ile yeni toplulukların ve coğrafyaların keşfedilmesi, Rönesans ve Reform hareketleri ve sonrasında Fransız İhtilali'nin cereyan ettiği uzun tarihsel dönemin şartları, Avrupa'nın düşünce yapısını değiştirip dönüştürerek milliyetçilik akımının doğmasına kaynaklık etmiştir. Milliyetçilik hareketi çok kısa sürede pek çok ülkeyi etkisi altına almış ve ülkelerin siyasi, coğrafi ve sosyo-kültürel cephelerini yeniden düzenlemiştir. Milliyetçilik akımı ile folklor disiplini arasında oldukça yakın bir ilgi bulunmaktadır. Uluslar, milliyetçilik akımının etkisi ile kendi kültürel köklerini, soylu geçmişlerini, ari sanat ve edebiyatlarını aramaya başlamışlardır. Ulusun soylu geçmişinin en saf haliyle o dönemlerde halk olarak adlandırılan köylüler arasında bulunduğu düşüncesiyle kırsal bölgelerde yaşamakta olan sözlü kültür ürünleri derlenip yayımlanmaya başlamıştır. Bu arayış neticesinde farklı ulusların kültürel ürünleri arasında dramatik benzerlikler tespit edilmiştir. Bu benzerlikler araştırmacıları metinler üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Metinlerin esas alınarak yapıldığı derleme ve inceleme ile ilgili ortaya konan yaklaşımlar, bu çevresel şartlar altında gelişmiştir. Metni merkeze alan kuramsal inceleme metodları genel olarak köken ve kaynak arayışları doğrultusunda ilk metni, metnin yaratılış tarihini ve coğrafyasını tespit etme, göç ve yayılma yollarını belirleme, yapısal özelliklerini ortaya koyma, motif ve tip incelemeleri yoluyla geniş çaplı karşılaştırmayı mümkün hale getirme gibi amaçlar taşır.

Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde folklor araştırmacıları, metinle birlikte bağlamın da etkisinin ele alınması gerektiğine dair bir kanaat oluşturmaya başlamışlardır. Franz Boas, Ruth Benedict gibi isimlerin öncülük ettiği halk biliminin kültür içerisindeki işlevine odaklanan işlevsel kuramın -Dorson'un ifadesiyle- en anlaşılır uygulaması (2020, s. 34), William Bascom tarafından yapılır. İlk olarak Milman Parry'nin 1933-1935 yılları arasında, onun erken ölümü üzerine de Albert Lord'un 1937-1950 ve 1951 yıllarındaki gezilerinde (Dorson, 2020, s. 59) edindikleri tecrübeleri 1960 yılında *The Singer of Tales* isimli kitapta yayımlanır ve böylece kuramsal çerçevesi belirlenen sözlü formül kuramı, sözlü olarak icra edilen metinlerin üzerinde bağlamın etkisini ortaya koyar. Bağlamı merkeze alan diğer kuramsal yaklaşım da folkloru iletişimsel bir süreç olarak değerlendiren performans teoridir. Diğerlerinden farklı olarak bağlamın icra üzerindeki etkisine odaklanan performans teorisi büyük ölçüde, Richard M. Dorson ve onun Genç Türkler olarak adlandırdığı Roger Abrahams, Dan Ben Amos, Alan Dundes, Robert Geroges ve Kenneth Goldstein gibi isimler şekillendirmiştir. Bu yaklaşıma göre halk anlatıları ele alınırken doku, metin ve bağlam (Dundes, 2003) hesaba katılmalı; icranın bireysel, sosyal ve söz boyutu (Çobanoğlu, 2005, s. 307) halk bilimi araştırmalarına dahil edilmelidir.

Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde halk bilimini ilgilendiren konularda çağın en güncel tartışma kavramlarından biri olan "küreselleşme"nin de etkisi ile koruma, canlandırma ve uygulamanın merkeze alındığı çalışmaların ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu

doğrultuda UNESCO'nun 2003 yılında yürürlüğe koyduğu Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM), koruma ve yeniden canlandırmayı amaç edinirken uygulamalı halk bilimi, folklorik ürünlerin sosyal, ekonomik veya teknolojik sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla farklı alanlarda çağa da ayak uydurabilecek biçimde yeniden hayata geçirilmesini hedefler.

Bu makalenin esas konusunu uygulamalı halk bilimi yaklaşımının tarihsel süreci oluşturmaktadır. Makalede uygulamalı halk bilimine kadarki süreç kısaca izah edildikten sonra bu alanın ortaya çıkış süreci ve günümüzdeki konumu belirlenmeye çalışılacaktır. Yurtdışında bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar hatırı sayılır bir yekûn tutmaktadır. Türkiye'de de uygulamalı halk bilimini konu edinen son derece verimli içeriğe sahip yayınlar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu makale, uygulamalı halk bilimi teriminin kronolojik takibini ve bu kavram ile bağlantılı diğer terimlerin genel değerlendirmesini yapıp günümüzdeki durumu izaha edilmeye çalışarak alanda yapılacak çalışmalara fayda sağlayabilmeyi hedeflemektedir.

1. Uygulamalı Halk Biliminden Önce: Folklor Disiplinin Doğuşu Sürecinde “Halk Hayatı” (Volksleben, Folkliv, Folklife)

1846'da İngiliz William Thoms, on sekizinci yüzyıldan itibaren kullanılmakta olan popüler antikite ve popüler edebiyat kavramlarının yerine “folklor” kelimesinin kullanılmasını önererek bu kelimeyi literatüre kazandırdı. Onun bu önerisinden önce Avrupa'da folklorun içine giren konulara ilgi duyulmaktaydı ancak bu, bilimsel yaklaşımdan uzak ve amatör bir ilgiden öteye geçmiyordu. Bu türden bir alaka ile meydana getirilmiş eserlerde Thoms'un kullanımından önce Avrupa'da folklore kelimesi ile yakından ilişkili başka bazı terimsel ifadelerin de varlığı bilinmektedir. Bunlar arasında, en az 1777 yılına kadar erkene götürülebilecek “sözlü gelenekler (oral traditions)”, Fransızca “popüler gelenekler (traditions populaires)”, on sekizinci yüzyılda tam anlamıyla “ortak halkın bilgisi (knowledge of common folk)” anlamına gelen Almanca terim “volkskunde” terimleri bulunmaktadır (Jones, 1994, s. 1-2). Bu ifadelerden Almanda volkskunde teriminin, ilk kez 1782 yılında Friedrich Ekkard tarafından *Der Reisende* isimli dergide kullanıldığı bilinmektedir (Gözaydın, 1992, s. 1020). Almanda daha sonra 1810 yılında yayımlanan Friedrich Ludwig Jahn'ın *Deutsches Volkstum* isimli kitabında “volkstum” ve “volkstumskunde”, 1813 yılında yayımlanan Johann Felix Knaffl'in “*Die Knaffl-Handschrift: Eine Obersteirische Volkskunde Aus Dem Jahre 1813*” isimli eserinde yine volkskunde teriminin kullanıldığı görülmektedir (Gözaydın, 1978, s. 5449-5450). Bu terimler içerik açısından daha çok halka ait sözler, ritüeller, hikâyeler ve şarkılarla ilgilidir. Bu anlamsal algı, daha sonra kullanılmaya başlanan folklor kelimesi için de benzer şekilde devam etmiştir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar Batı'da folklor ile ilgili yapılan çalışmalarda daha çok sözlü kültür ürünlerinin masal, türkü, atasözü, efsane, inanç gibi belirli alanlarına yoğunlaştığı dikkati çekmektedir (Çobanoğlu, 2003, s. 317). Bununla birlikte Batı'da, Türkçede halk bilimi/halkbilgisi olarak adlandırılan ve içerisinde halk edebiyatının da bulunduğu halk yaşantısına ve kültürüne ait her parçanın inceleme konusu edilmesi ile ilgili yaklaşımların da mevcut olduğu ancak yaygın olmadığı bilinmektedir. İngilizce karşılığı “folklife” olan bu türden çalışmaların 1950'li yıllardan itibaren Avrupa'da yaygınlık kazandığı söylenebilir. Sadece halk edebiyatı değil halk hayatının tümünü ele alan bu yaklaşımla ilgili kavramlar da en az folklor sözcüğü kadar eskidir denebilir. Türkçeye “halk yaşamı” olarak çevrilebilecek olan “folklife” teriminden önce, bu terimin öncülü olarak değerlendirilebilecek olan İsveççe “folkliv” kavramı, 1847'den bu yana İsveç'te kullanılmıştır (Jones, 1994, s. 2). Daha önce kullanılmaya başlayan “folkliv” ve Almanca “volksleben” terimleri İngilizceye “folklife” biçiminde uyarlanmıştır (Yoder, 2019, s. 26). “Folklife” teriminin kullanımı ise en azından William Parker Greenough'un “*Canadian Folk-life and Folklore*” isimli kitabını yayınladığı 1897 yılına kadar geriye götürülebilir. (Jones, 1994, s. 2).

Her ne kadar halk hayatı (folkliv, volksleben, folklife) terimleri, en az folklor kelimesi kadar eski bir kullanıma sahip olsa da yirminci yüzyılın ortalarına gelinceye kadar yaygınlık

kazanmamıştır. 1950'lerden sonra yaygınlaşan bir terim olan halk yaşamı (folklife) araştırmaları ile daha öncekilerden farklı olarak sadece sözlü kültür ve edebiyat ürünlerini değil bütüncül bir "halk kültürü" içeriği ele alınmaya başlanmıştır. Bu sayede halk yaşamı hareketi, bir anlamda Don Yoder'in (2019) ifadesiyle "halk kültürünün yirminci yüzyıldaki bütün değerleriyle birlikte yeniden keşfi"ni ifade eder.

İngiltere'de ve Amerika'da halk kültürü terimini kullanmaya başlayanlar, 'halk yaşamı' teriminin içerisine sözlü ve ruhani materyallerle birlikte halkın kültürel fenomenlerini de eklediler. Eski İngilizce bir kelime olan 'halk bilimi' (folklore) bilinçli bir şekilde, daha geniş manalar ifade eden bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Yoder, 2019, s. 26).

Folklife terimi, halk biliminin araştırma alanına halk kültürünü de dahil ederek genişletmesini ve zenginleştirmesini sağlamıştır. Halk bilimciler folklife kavramıyla birlikte halk bilimi çalışmalarında "halk şarkısının, halk hikâyesinin, bilmecenin v.s. sözlü etkilerini değil aynı zamanda tarım ve ziraat tarihini, yerleşim modellerini, diyalektini veya halk ağızlarını, halk mimarisini, halk mutfağını, halk giyimini, halk yılını, halk dinini, halk hekimliğini, halk eğlencelerini, halk edebiyatını, halk sanatlarını ve el sanatlarını da" (Yoder, 2019, s. 27) inceleme konusu edinmişlerdir. Bu bakımdan son derece büyük önem taşımaktadır. Ayrıca halk yaşamı ile ilgili çalışmalar, insan düşüncesindeki gelişimi tarih, edebiyat ve diğer kabul edilmiş sınıflardan daha iyi gösteriyor olması bakımından son derece önemlidir (Yoder, 2019, s. 32).

Önce Avrupa'da daha sonra da Amerika'da yaygınlaşan halk yaşamı yaklaşımı ile halkbilimcilerin ilgi alanı genişleyince metin çalışmalarının yanında uygulamalı çalışmalar da yoğunluk kazanmaya başlar. Avrupa'da folklor çalışmalarının eğildiği arşivleme çalışmaları son derece gelişmiş bir boyuttadır. Arşivleme çalışmaları arasında özel bir teknik olarak anılabilecek Avrupa açık hava halk müzeleri (Yoder, 2019, s. 27), uygulamalı halk biliminin faaliyet alanlarının ilk örneklerini teşkil eder. İlk açık hava müzesi, İsveç'te 1891 yılında Artur Hazelius tarafından kurulan İsveç Açık Hava Müzesi'dir (Yoder, 2019, s. 27). Daha sonraki yıllarda Avrupa'da bu müze gibi pek çok müze faaliyete geçmiş ve bu fikir takip eden yıllarda Amerika'da da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu türden girişimler teori ve pratiği bir araya getirmek suretiyle halk hayatı çalışmalarına "halk kültürünün belli bir bölüm veya döneminin araştırma ve halk eğitimi amacıyla yönelik olarak bu amaç için geliştirilen bir kurum vasıtasıyla muhafaza edilmesi" (Brady 1988'den aktaran Çobanoğlu, 2005, s. 318) boyutunu da eklemiştir. Bunun da kavramsal karşılığı tam olarak uygulamalı halk bilimidir.

2. Uygulamalı Halk Biliminin Ortaya Çıkışı

Uygulamalı halk bilimi ile ilişkili girişimler, kavramın 1950 yılında ilk kez kullanılmasından çok önce başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Avrupa'daki arşivleme faaliyetleri ve açık hava müzeleri ile ilgili gelişmeler, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren kendini göstermiştir.

"Uygulamalı halkbilimi" kavramının ortaya çıktığı yer olan Amerika'da ise bu alan ile ilgili faaliyetlerin 2. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sonrasını takip eden dönemde yaşanan ekonomik ve toplumsal sıkıntılarla bağlantılı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Amerika'da uygulamalı ve kamusal halk bilimi anlamındaki ilk sistematik girişim, Amerikan Etnoloji Dairesi (AED) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kurum, Amerikan yerlilerinin anlatılarını, maddi kültür unsurlarını, geleneksel davranış ve inanç sistemlerini kayıt altına almak için kültürel bir derleme faaliyetini hayata geçirmiştir. Ancak bu derlemenin amacı aslında bir noktada bu toplulukların kültürlerini tanıyarak onları daha etkin bir şekilde yönetebilmektir. Robert Baron'un aktardığına göre yirminci yüzyıla kadar Amerikalılar, ülke içerisindeki farklı kültürel kimliklerin sürdürülmeli mi yoksa asimile mi edilmeli tartışmasıyla yoğun bir biçimde mücadele etmişlerdir. Amerikalı halk bilimciler, disiplinin ortaya çıktığı ilk zamanlardan bu yana bu tartışmanın kültürel çoğulculuğun yani kültürel çeşitliliğin korunması gerektiği ancak bu şekilde demokratik ulusal birlik

yaratılabileceği fikrinin savunucusu konumunda bulunmuşlardır. Amerikan Folklor Cemiyetinin (AFS) kuruluş amacının da bu fikir çerçevesi dahilinde olduğu anlaşılmaktadır (Baron, 2014, s. 177-179).

1929 Büyük Buhran döneminde bir devlet organı olan İstihdam Projesi İdaresinin (WPA), John Lomax, Herbert Halpert ve Benjamin Botkin gibi tanınmış halk bilimciler önderliğindeki Federal Yazarlar Projesi (FYP) aracılığı ile işsiz yazarlara iş imkânı yaratma çabaları neticesinde ülke çapında derleme faaliyeti başlatılmıştır. Bu faaliyetler neticesinde her eyalet ve bölgenin anlatıldığı bir tür rehber kitaplar serisi olan The American Guide Series ortaya çıkmıştır. Benjamin Botkin'in ifadesiyle bu derleme faaliyeti, halka ait olanın yeniden halka verilmesi işidir (Baron, 2014, s. 178-180). Devlet desteği ile yapılmış olan bu çalışma, Amerikan kamusal ve uygulamalı halk bilimi tarihinde kültürel çoğulculuğu savunan, farklı kültürlerin varlığını kabul eden ve bu farklılığa değer veren, demokratik ulusal birliği çeşitliliklere saygı duyarak sağlamaya imkân tanıyan önemli bir girişim olarak yerini edinmiştir.

Uygulamalı halk bilimi kavramının terim ve bir araştırma alanı olarak bilimsel literatüre kazandırılması ise bu tür girişimlerden çok sonra gerçekleşmiştir. Robert Baron'un belirttiği gibi uygulamalı halk bilimi terimi, ilk olarak 1950 yılında Amerikalı antropolog Ralph L. Beals tarafından kullanılmıştır (Baron, 2014, s. 181). Beals, Journal of American Folklore'un 1950 yılında yayımlanan 249. sayısında yer alan "The Editors' Page" başlıklı kısımda "uygulamalı folklor" kavramını, son yıllarda halk bilimcilerin ilgi duydukları üç ana yaklaşımdan (edebi-tarihsel, uygulamalı ve işlevsel) biri olarak değerlendirir. Beals'ın uygulamalı folklor ile ilgili değerlendirmeleri şu şekildedir: "İkinci yaklaşım, folkloru uygulamaya ilgi duyan, değerlerin ve ahlakın bir ifadesi olarak görür. 'Uygulamalı' folklor, bilinçli ya da bilinçsiz olarak biraz aşırı milliyetçi şekilde kullanılmıştır. Fakat olsa olsa bu kavram, azınlık gruplarının değerlerinin çoğunluğunun takdir ettiği göz önüne alındığında azınlık gruplarının benliklerini desteklemiştir ve halk materyallerinin geniş çapta yayılmasıyla halk mirasının takdirini genişletmiştir." (1950, s. 360). Bu sözlerden de folklorun uygulamalı alanının asimilasyon politikalarını değil kültürel çeşitliliği desteklediği anlaşılmaktadır.

Ralph L. Beals'in yazısından üç yıl sonra, Benjamin Botkin, Southern Folklore Quarterly dergisinde "Applied Folklore: Creating Understanding through Folklore" başlıklı yazısını kaleme alır. Federal Yazarlar Projesinin ilk ulusal editörlüğünü de yapmış olan Benjamin Botkin, bu yazısında uygulamalı halk bilimini "halk biliminin kendisinden ötesinde bazı amaçlar için kullanımı" (Baron, 2014, s. 181) biçiminde tanımlamıştır.

Halk bilimi çalışmalarının ağırlık noktalarını başlangıcından itibaren Öcal Oğuz'un ifadesiyle ilk dönem "derleme", daha sonra "değerlendirme" oluşturmuştur. Günümüzde ise uygulamalı halk bilimi vasıtasıyla ilk iki aşamada elde edilen bilimsel birikim, "uygulama" imkanını elde ederek "toplumsal yararlılık ve verimliliğe" dönüşmeye başlamıştır (2002, s. 27).

3. Uygulamalı Halk Bilimi Etrafındaki Tartışmalar

a. Akademik ve Uygulamalı Folklor Çatışması: Fakelore, Geleneğin İcadı ve Folklorizm

Amerika'da halk biliminin ilk doktora programı akademik dünyada Indiana Üniversitesinde 1949 yılında yerini almış, 1953 yılına gelindiğinde ilk halk bilimi doktorlarını mezun etmiştir. 1950'li yıllara gelinceye kadar uygulamalı ve kamusal halk bilimi alanında çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirildiğinden yukarıda bahsedilmiştir. 1950'li yıllar hem uygulamalı halk biliminin adının ve ilgi alanlarının belirlendiği hem de halk biliminin akademik dünyada yer edindiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki alana mensup halk bilimciler çeşitli nedenlerle karşı karşıya gelmiştir.

1950'li yıllarda halk biliminin akademik tarafında bulunan Richard M. Dorson, uygulamalı ve kamusal mecrada faaliyet gösteren halk bilimcileri sert bir dille eleştirmiştir:

Uygulamalı halk bilimine dair üç farklı algı halihazırda muallaktadır. İlki, halk bilgeliliğinin ve halkın bilgisinin halk bilimi geleneği yığından kopartılabileceği ve karmaşık kültürde nasıl kullanıma sokulabileceği, uygulanabileceği konusunu dikkate almaktadır. Gerçekten işe yarayan, eskiden kalma (eski ve geçerli) halk tedavilerinin ya da reçetelerinin modern tıp bilimi tarafından kullanımı bir örnek olarak verilebilir. İkincisi, diğer alanlarda eğitim ve araştırma amacıyla halk bilimi kavramlarının ve içeriğinin uygulanmasıdır. Halk bilimci, tarihin gölgede kalmış kısımlarını aydınlatmak için bilgi deposuna ‘başvurur’. Üçüncü algı, halk bilimcinin halkın bir kısmını geliştirmesi sorumluluğudur. Bu algı bir bakıma uygulamada suçluluk duygusuyla harekete eden, bilgisini aldıkları ve yayımladıkları halkın üzerinden, ün ya da servet beklentileri olması da en azından biraz saygınlık ve profesyonel tanınırlık peşinde olan aktivistler ile, benim gibi hiçbir şey yapmadan fildişi kulelerinde oturan akademisyenler arasında uygulamalı halk bilimi konusunda süregelen tartışmayı alevlendirmiştir (Dorson, 2014, s. 8-9).

Dorson’a göre uygulamalı faaliyetler, halk bilimi malzemesini popülerleştirme eğilimi taşımaktadır. Popülerleşme de beraberinde ticari bir kaygıyı taşımaktadır. Hal böyle olunca popülerleşen ve ticarileşen halk bilimi, Dorson’un ortaya attığı kavram olan “fakelore”u ortaya çıkarmıştır (Kirshenblatt-Gimblett, 2007, s. 52). Dorson, fakelore kavramı ile para kazanmak amacıyla birileri tarafından oturdukları yerden yazılan halk edebiyatı ürünlerini ifade etmekteydi. O, bu ürünlerin sanki gerçekten halka ait ürünlermiş gibi pazarlandığını ve bu yolla halkın aldatıldığını söyler. Dorson’a göre bir metnin, folklor malzemesi olarak değerlendirilebilmesi için sözlü kültür ortamında yaşaması, nesilden nesle sözlü olarak aktarılması gerekir. Dorson, fakelore kavramı çerçevesinde Benjamin Botkin’i ve onun yayınladığı *Treasury of American Folklore* isimli kitabını karşısına alır ve bu kitapta yer alan metinlerin gerçek folklor olmadığını ifade eder (Dorson, 2007, s. 12-16). Fakelore kavramının yanı sıra benzer anlamlar taşıyan farklı terimlerin de takip eden yıllarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu noktada anılması gereken diğer kavramlar da “folklorizm” ve “icat edilmiş gelenek” olmalıdır.

“Folklorizm”, Hans Moser’in 1962 yılında yayınladığı *Folklorismus in Our Time* isimli eseri ile ortaya çıkmıştır. Moser, folklorizmi üç temel türe ayırmıştır. Bunların ilki “halk kültürünün orijinal yerel bağlamından uzak bir şekilde ortaya koyulması”; ikincisi “popüler motiflerin başka bir sosyal sınıf tarafından gerçekleştirilen imitasyonu” ve üçüncüsü “bilinen herhangi bir geleneğin dışında farklı amaçlar ile halk biliminin icadı ve yaratımı”dır (Newall, 2014, s. 80). Hans Moser, folklorizm ürünlerinin turistler için yapılan reklamlar, el sanatları dernekleri ve kültür politikaları tarafından desteklendiğini ve folklorizmin ekonomik yönünün turizm endüstrisi, reklam ve kitle iletişim araçlarının oluşturduğunu söyler (Moser, 1962’den akt.: Wolf-Knuts, 2007: 176). Halil İbrahim Şahin’in Regina Bendix’in 1997 yılında yayımlanan “Folklorismus/Folklorism” başlıklı yazısından aktardığına göre “folklorizm”e benzer kavramlardan biri, Amerika’da ortaya çıkan “fakelore” terimidir. Buna ek olarak Bendix, son yıllarda “geleneğin icadı” ve “yeniden canlandırma” kavramlarının daha sık bir biçimde folklorizmin yerine kullanılmaya başlandığını yazmıştır (Şahin, 2009: 51).

Eric Hobsbawm ve Terence Ranger’in editörlüğünü yaptığı ve 1983 yılında yayımlanan kitapta “icat edilmiş gelenek” ile kastedilenin ne olduğu şu şekilde izah edilmiştir: “İcat edilmiş gelenek, alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıstırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normları aşılama çabasına çalışan bir pratikler kümesi anlamında düşünülmelidir” (Hobsbawm, 2020, s. 2). Bu türden icat edilmiş gelenekler iki biçimde anlaşılabilir. İlki gerçekte hiç olmayan bir geleneğin ortaya çıkarılması ve kurumsallaşması, ikincisi de geçmişte çok eski olmayan ve tarihsel olarak belirlenebilir bir zaman diliminde ortaya çıkmış ve kısa bir zaman içinde yerleşmiş geleneklerdir (Hobsbawm, 2020, s. 2). Anlaşıldığı gibi “icat edilmiş gelenek kavramı”, metin merkezli araştırmaların savunucusu konumunda bulunan Dorson’un karşı çıktığı sahte halk

edebiyatı metinlerine yönelttiği “fakelore” kavramına benzer şekilde gerçekte hiç olmayan geleneklerin yaratılması durumuna verilmiş addır. Bu geleneklerin yaratılması sürecinde folklor, eski malzemenin yeni amaçlar için icat edilebilmesi için bir kaynak olarak kullanılabilir.

Günümüzde ulaşım alanında gelişen teknoloji ile şehirler ve ülkeler arası seyahat kolaylaşmıştır. Sanayi devrimi ve sonrasında hızlanan kentleşme ve buna bağlı olarak şehir kültürüne adapte olan birey için “tatil”, önemli bir boş zaman aktivitesi haline gelmiştir. Bunun neticesinde turizm ekonomisinde de bir hareketlilik yakalanarak geleneğin turizm alanında kullanılması durumuna sıkça rastlanır olmuştur. Halk kültürünün birtakım ekonomik gayelerle turizm gibi kültür endüstrisini kapsayan pek çok alanda kullanıldığı ve geçmişte kültüre ait olmayan bir takım yeni “geleneklerin” icat edildiği görülmektedir.

Fakelore, folklorizm ve geleneğin icadı kavramlarının en temel açıklaması; folklorun malzemesinin yeniden işlenerek ve üretilerek doğal bağlamı dışında, sanat, turizm, müzik, edebiyat, medya gibi farklı mecralarda ticari bir amacı da kapsayacak şekilde kullanılması veya yine ticari bir amaçla bir sahte folklor malzemesinin üretilmesi ve piyasaya sürülmesi olarak yorumlanabilir. Bu kavramların ortaya çıktığı dönemin şartları dikkate alındığında eleştirel bir içeriğe sahip olmaları doğal karşılanmalıdır. Aşağıda daha ayrıntılı ifade edileceği üzere, akademik ve uygulamalı halk bilimi birbirini teoride ve pratikte folklorla hizmet eden farklı yaklaşımlar olarak kabul edip malzeme alışverişinde bulunmayı onayladıktan sonra bu kavramların (fakelore, folklorizm, geleneğin icadı) halk bilimi literatüründe odak noktası olmaktan çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü uygulamalı halk bilimi adı verilen kuramsal alan, özünde halk bilimi malzemesinin doğal ortamı dışında yaratılması ve aktarılması anlamını taşımakla beraber folklor disiplininin teorik alandan pratiğe doğru ilerleyişini mümkün kılmakta ve yaşanan çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi konusunda işlevini genişletmektedir. Günümüzde folklor adı verilen malzemenin doğal ortamı dışında, yaşanan çağa uygun güncel gelişmelere ayak uydurarak edebiyat, resim, müzik, dans, politika, kamu yönetimi, eğitim, kültürlerarası iletişim, sağlık, göç gibi birbirinden farklı pek çok alanda kullanıldığı örneklerinin çeşitlenmesi, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle yükselen bir ivme kaydetmiştir.

b. Akademik ve Uygulamalı Halk Biliminin Uzlaşması

Dorson’un uygulamalı folklorla sert bir şekilde karşı çıkışının ardında aslında çok farklı nedenler yatmaktadır. William S. Fox’un ifade ettiği gibi bu yıllarda halk bilimi, gelişmekte olan genç ve korumasız bir bilim dalıdır. Uygulamalı folklor ve dolayısıyla da fakelore girişimleri, bu bilim dalında yapılacak araştırmalara zarar verebilir. Halk bilimcilerin araştırma konularının sınırlarının belirlenmesi, bu sınırların korunabilmesi ve de bu genç bilim dalının akademik statüsünün yükseltilebilmesi ile ilgili kaygıları, Dorson’u bu tartışmaya itmiştir denebilir (Fox, 2007, s. 37). Ayrıca daha önceki dönemlerde Almanya ve Rusya’da halk bilimi malzemesinin ideolojik birtakım gerekçelerle kötüye kullanımının örnekleri, Dorson’un bu endişelerini desteklemiştir.

Folklorun üniversitelerde yerini aldığı 1950’leri takip eden 20 yıl içerisinde bu disiplin, akademiye başarılı bir seyir izleyerek çok sayıda öğrenci mezun etmiştir. Ancak bu mezunların, eğitim aldıkları alanda çalışabilmeleri için alternatif iş imkanlarına sahip olabilmeleri gerekmektedir. Bu noktada uygulamalı folklor ve devlet kurumlarında yapılan halk bilimi faaliyetleri anlamında kullanılan kamu sektörü folkloru/kamusal halk bilimi, üniversitelerin bu sorununa cevap vermiştir. Bu yıllardan itibaren, uygulamalı ve akademik halk bilimi, birbiri ile rekabet eden değil birbirini destekleyen bir konum almıştır. Uygulamalı halk bilimi, akademik disiplinin yeni ilgi alanlarından biri durumuna gelmiştir (Kirshenblatt-Gimblett, 2007, s. 52). Bu noktada akademik halk bilimi ve uygulamalı halk biliminin birbirine karşılıklı olarak bir şekilde veri sunduğu söylenebilir. Akademik çalışmalar, pratikte kullanılabilecek halk bilimi malzemesini uygulamalı halk bilimine sunar. Uygulamalı halk bilimi de akademik halk bilimine yeni bir teorik alan hazırlar. Yani bir anlamda teorinin pratiğe dökülmesi ve pratiğin yeni bir teori ortaya çıkarması durumu söz konusudur.

4. Uygulamalı Halk Biliminin Tanımlanması ve Kullanım Alanları

Günümüzde Batı’da uygulamalı halk bilimi çalışmaları daha çok kamu folkloru ile eş anlamlı kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bunun en önemli gerekçelerinden biri olarak “uygulamalı halk bilimi” teriminin ortaya çıktığı ilk zamanlarda ve sonrasında devam eden tartışmalar olduğu söylenebilir. Bu konuyla ilgili yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi adı her ne şekilde kullanılıyor olursa olsun (kamu folkloru veya uygulamalı folklor) her ikisinde de pratik bir uygulamanın söz konusu olduğu aşikardır.

Benjamin Botkin, uygulamalı halk bilimini “saf folklor” olarak değerlendirilen akademik çalışmaların dışında “sosyal, edebi tarih, eğitim, eğlence veya sanat gibi çeşitli dallarda pratiğe dökülmesi” biçiminde tarif eder (Botkin, 1953, s. 199). Byington, “Halk bilimi çalışmalarında ortaya çıkan kuramsal kavramların, geliştirilen araştırma yöntem ve teknikleri ile elde edilen bilgilerin karşılaşılan sosyal, ekonomik ve teknolojik problemlerin çözülmesinde kullanılması” (Byington, 1989’dan aktaran Çobanoğlu, 2005, s. 317) biçiminde tanımlar. Benzer şekilde David Hufford, uygulamalı halk bilimini “halk bilimindeki saf araştırmanın bazı diğer türlerinin, disiplinimizi tanımlayan ve bu gibi kullanımlarının uygulamalı halk bilimini oluşturacağı değişken sınırların ötesinde yatan pratik sorunların çözümünde yararlı olabilecek kavramlar hakkındaki bilgiye ulaştırması” (Hufford, 2014, s. 12) şeklinde açıklar. Archie Green kamu folkloru ve uygulamalı halk bilimi isimlerini tartıştığı makalesinde, akademi dışında uygulayıcılar olarak iş yapan halk bilimcilerin yaptıkları eylemlerin küçümsenmemesi gerektiğini vurgulayarak uygulamalı halk bilimi ve kamusal halk biliminin aynı içeriğe sahip olduğunu ve kendisinin tercihen kamusal halk bilimi terimini kullandığını ifade eder (1992, s. 49-63). Nicholas Spitzer, “halk bilimcinin halkla ilişkisini her şeyi bilen, bilimsel bir anlatım ve yorumlamadan kültürün temsilinde iş birliğine gitmek ve karşılıklı yarar ilişkisine dönüştürmek” (1992, s. 81) yoluyla uygulamaya geçilmesinden söz eder. Sahada çalışan halk bilimcilerin film ve festivalden metin ve müze sergisine kadar çeşitli uygun temsil biçimlerine kadar yaratıcı bir fikir ve eylem repertuarı geliştirme (1992, s. 81) misyonunu üstlenmeleri gerektiğini vurgular. Öcal Oğuz, halk bilimini uygulamalı çalışmanın “halk kültürünü ve halk hayatını toplumsal bir araştırma, inceleme ve yararlanma alanı olarak görmek” anlamına geldiğini ifade eder (2002, s. 29).

Tüm bu bakış açıları birlikte değerlendirildiğinde adı ister kamu sektörü folkloru/kamu folkloru ister uygulamalı halk bilimi olsun esas amacın, kaynağı halkın bilgisi olan halk bilimi malzemesinin pratiğe dökülmesi ve toplum yararına kullanılabilmesi olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu tanımlardan yola çıkarak uygulamalı halk biliminin müzecilik faaliyetleri yanında kurumsal ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, örgüt kültürü, toplumsal uyum meselelerine çözüm üretmek, politika tasarımı, teknolojik alanlarda bilgisayarlarla insanlar arasındaki iletişime katkı sağlayacak çalışmaların yapılması, etik ilkelerin uygulanması, şehir planlama çalışmaları, çevre düzenlemesi, iskan ve imar politikaları, film endüstrisi, sanat, yaratıcı yazarlık, eğitim, beslenme, sosyal hizmetler, hukuk, müzik, eğlence, ekonomi, göç, sosyal entegrasyon politikalarının geliştirilmesi gibi pek çok uygulama sahasının var olduğu rahatlıkla görülebilir. Halk bilimini uygulamaya koymak hem toplumsal uyum ve refahı, ekonomik ilerlemeyi ve yaratıcılığı besleyecek hem de halk bilimi alanından mezun olan ve bu alan ile ilgili bilgi birikimine sahip kişilerin aldıkları eğitime uygun olarak istihdam edilebilmesinin önünü açacaktır.

Sonuç

Halk bilimi çalışmaları kapsamında elde edilen veri setinin ve bilgi birikiminin pratiğe dökülmesi ve böylece sosyal alanda karşılaşılan problemlerin çözümünde kullanılmak üzere uygulamaya konulması, uygulamalı halk bilimi kavramını tanımlamaktadır. Bu kavramın, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren ilk uygulama alanlarının ortaya çıktığı, yirminci yüzyılın ortalarında kavramın literatürde kendine yer edindiği görülmektedir. Terimin ortaya atıldığı ilk yıllarda akademik çevrelerden çeşitli sebeplerle karşıt seslerin yükselmesi ve bunun neticesinde

fakelore, geleneğin icadı, folklorizm gibi kavramların da bu tartışmalar etrafında şekillenmesi, uygulamalı halk bilimine duyulan ihtiyacın önüne geçememiştir. Günümüzde uygulamalı halk bilimi alanı, koruma ve uygulama odaklı halk bilimi yaklaşımları arasında yerini almış ve kullanım alanını genişletmeye başlamıştır.

Kaynaklar

Baron, R. (2014). Amerikan kamusal halk bilimi-tarihi, sorunları ve zorlukları. (İ. Gündüz Alptürker, Çev.). İçinde M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke, A. E. Aral & E. Kipay (Yay. haz.), *Uygulamalı halk bilimi* (ss. 177-196). Geleneksel Yayıncılık.

Beals, R. L. (1950). The editors' page. *Journal of American Folklore*, 63, (249), 360.

Botkin, B. (1953). Applied folklore: Creating understanding through folklore. *Southern Folklore Quarterly*, 17, 199-206.

Çobanoğlu, Ö. (1999). Halkbilimi açısından gelenek, turizm ve icad edilmiş gelenek bağlamında Ayvalık şeytan sofrası örneği. *Milli Folklor*, 11 (43), 7-12.

Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.

Dorson, R. M. (2007). Folklor ve fakelore. (S. Gürçayır, Çev.). İçinde S. Gürçayır (Yay. haz.), *Folklorun sabbesi: Fakelore* (ss. 11-22). Geleneksel Yayıncılık.

Dorson, R. M. (2014). Uygulamalı halk bilimi (S. Gürçayır Teke, Çev.). İçinde M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke, A. E. Aral & E. Kipay (Yay. haz.), *Uygulamalı halk bilimi* (ss. 8-11). Geleneksel Yayıncılık.

Dorson, R. M. (2020). *Günümüz folklor kuramları* (S. Gürçayır Teke & Y. Diniz, Çev.). Geleneksel Yayıncılık.

Dundes, A. (2003). Doku, metin ve konteks (M. Ekici, Çev.). İçinde G. Öğüt Eker, M. Ekici, M. Ö. Oğuz & N. Özdemir (Yay. haz.), *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar 1* (ss. 67-90). Geleneksel Yayıncılık.

Fox, W. S. (2007). Folklor ve fakelore: Bazı sosyolojik düşünceler (T. Tanyel, Çev.). İçinde S. Gürçayır (Yay. haz.), *Folklorun sabbesi: Fakelore* (ss. 51-70). Geleneksel Yayıncılık.

Gözaydın, N. (1978). Folklor sözcüğü üzerine. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 18 (351), 8449-8450.

Gözaydın, N. (1992). Yine folklor üzerine. *Türk Dili*, (486), 1018-1021.

Green, A. (1992). Public folklore's name-A partisan's notes. In R. Baron & N. R. Spitzer (Eds.), *Public folklore*. (pp. 49-63). Smithsonian University Press.

Hufford, D. (2014). Halk bilimi çalışmalarının uygulamaları üzerine bazı yaklaşımlar (A. E. Aral, Çev.). İçinde M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke, A. E. Aral & E. Kipay (Yay. haz.), *Uygulamalı halk bilimi* (ss. 12-17). Geleneksel Yayıncılık.

Jones, M. O. (1994). Applying folklore studies: An introduction. In M. O. Jones (Ed.), *Putting folklore to use* (pp. 1-41). The University Press of Kentucky.

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2007). Hatalı ikilikler (S. Gürçayır, Çev.). İçinde S. Gürçayır (Yay. haz.), *Folklorun sabbesi: Fakelore* (ss. 51-70). Geleneksel Yayıncılık.

Newall, V. J. (2014). Halk bilimi ve geleneğin uyumu (folklorizm) (N. Kaya Orta, Çev.). İçinde M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke, A. E. Aral & E. Kipay (Yay. haz.), *Uygulamalı halk bilimi* (ss. 80-107). Geleneksel Yayıncılık.

Oğuz, M. Ö. (2002). *Küreselleşme ve uygulamalı halk bilimi*. Akçağ Yayınları.

Spitzer, N. R. (1992). Cultural conversation: Metaphors and methods in public folklore. In R. Baron & N. R. Spitzer (Eds.), *Public folklore* (pp. 77-103). Smithsonian University Press.

şahin, H. İ. (2009). Dalyan ve Köyceęiz çevresinde gelenek, turizm ve folklorizm. *Milli Folklor*, 21 (82), 50-58.

Wolf-Knuts, U. (2007). Folklorizm, Nostalji ve Kültürel Miras (S. Gürçayır, Çev.). İçinde S. Gürçayır (Yay. Haz.), *Folklorun Sabtesi: Fakelore* (ss. 175-181). Geleneksel Yayıncılık.

Yoder, D. (2019). Halk yaşamı (A. Yavuz, Çev.). İçinde M. Ö. Oğuz & S. Gürçayır Teke (Yay. haz.), *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar 2* (ss. 26-32). Geleneksel Yayıncılık.